

Lee McIntyre, *Hakikat Sonrası*, M. F. Biçici (Çev.), Tellekt, 2019, 167 s.

Değerlendiren: Ahmet Tarık Türkmenoğlu

2000’li yıllardan sonra yaygın kullanım alanına kavuşan “Post-Truth”, 2016 yılında Oxford Sözlük tarafından yılın kelimesi seçilmiştir. 2016 yılında gerçekleşen Brexit referandumu ve ABD başkanlık seçimlerinde ortaya çıkan sürpriz sonuçlar kavramı hem kamuoyu açısından hem de bilim çevreleri açısından daha ilgi çekici hale getirmiştir. Bu tarihten sonra kavrama yönelik olarak çok sayıda yayın çıkmaya başlamıştır. Bu yayınlardan biri de Lee McIntyre tarafından 2018 yılında *Post-Truth* başlığıyla kaleme alınan ve 2019 yılında Mehmet Fahrettin Biçici tarafından *Hakikat Sonrası* başlığıyla Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Kitap, Mirgün Cabas’ın “Bana Küçük Tatlı Yalanlar Söyle” başlıklı sunuş yazısı ve önsözün dışında sırasıyla “Hakikat sonrası nedir- Hakikat sonrası anlama kılavuzu olarak bilim inkarcılığı – Bilişsel önyargının kökenleri- Geleneksel medyanın düşüşü- Sosyal medyanın yükselişi ve uydurma haber sorunu- Hakikat sonrasına postmodernizm mi yol açtı? ve Hakikat sonrası ile mücadele” başlıkları ile toplam yedi bölümden oluşmaktadır.

Kitap, öncelikle hakikat sonrasının ne olduğu tartışmasıyla başlamaktadır. Yazar, dönemin siyasal koşullarını da dikkate alarak “hakikat- sonrası” kelimesini zamanın ruhunu yakalayan bir kelime olarak değerlendirmektedir. Oxford sözlüklerinin “hakikat sonrası” kavramına yönelik tanımının “nesnel gerçeklerin, kamuoyunun

@ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi. aturkmenoglu@erbakan.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0001-6791-4163>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0327
insan & toplum, 2022; 12(3): 246-250.
insanvetoplum.org

şekillenmesinde, duygulara ve kişisel inançlara hitap edilmesi kadar etkili olmamasıyla ilişkili ya da buna delalet eden durumlar” olduğunu belirten yazar, buradaki “sonraki” ekinin, hakikati zamansal anlamda geçmiş olduğumuza işaret etmekten ziyade hakikatin gözden düştüğüne, önemini yitirdiğine işaret etmek amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir. Yazara göre bugün karşımızdaki soru, uygun bir hakikat teorimiz olup olmadığı değil, insanların hakikati çarpıtmak için kullandığı farklı yolları nasıl anlaşılır kılacağımızdır (s.29). Kitabın takip eden bölümleri de bu soruya bir cevap olacak şekilde kurgulanmıştır. Ancak bölüm içinde hakikat sonrasına yönelik tartışma Trump ve Brexit üzerinden verilen örneklerle daha çok siyasi boyutta açıklanmış, konuya dair felsefi tartışma zayıf kalmıştır.

McIntyre, bilim inkarcılığı olgusunun hakikat-sonrası olgusunu kavramamıza nasıl kılavuzluk edebileceğini göstermek olarak açıklamakta ve bilimin sonuçlarının bilimle ilgili olmayan kişilerce sorgulanmasını önemli bir mesele olarak ele almaktadır. Yazar, bilimin ortaya koyduğu doğrulara dair şüpheciliği hakikate yönelik bir saldırı olarak değerlendirmektedir. Günümüz siyasetinde yanlış bilgilerin yayılması ve olguların doğrulanmasına ihtiyaç duyulmaması da bu şüphecilikle bağlantılı görülmektedir. Burada yazarın hakikatin temel kaynağı olarak bilimi işaret ettiği açıktır. Fakat yazar bilime böyle bir anlam yüklerken bilim felsefesindeki ilgili tartışmaları göz ardı etmektedir. Bilindiği gibi sadece bilim felsefesinde değil farklı ekollerden pek çok sosyal bilimci de bilim-hakikat ilişkisini pozitivizm eleştirisi bağlamında tartışmıştır. Bu çok bilindik tartışmalara girilmemiş olması, konunun sadece birkaç örnek üzerinden açıklanmaya çalışılması, eserin eksik yönlerinden biridir. Ayrıca kitabın bu eksikliğini yazarın hakikat-sonrasına dair insanların konumlara göre olguları seçtiği yönündeki iddiasıyla da çeliştiği iddia edilebilir. Zira tartışmayı daha bütünlüklü bir pencereden ele almamış olmakla yazar, hakikatin temel kaynağı olarak bilimi işaret etmesine yönelik konumunu desteklemeye çalışmıştır.

Yazar hakikat sonrasına dair bilişsel önyargılar üzerinde özellikle durmuş ve bu konuya bir bölüm ayırmıştır. Ona göre bilişsel önyargılar, hakikat sonrasının en derin köklerinden biridir (ss.57-58). Bilişsel ön yargıların oluşmasında ideolojiler ve siyasal inançlar sorumlu gösterilmiştir. Nitekim yazara göre ideolojiler hakikatin keşfedildiği sürecin düşmanıdır ve siyasal inançlar olguları ve kanıtları kabul etme eğilimimiz üzerinde etkilidir. Hakikat sonrası çağda yaşanan temel sorun da bununla ilgilidir. İnsanlar kendi siyasal inançlarını sorgulamaya açacak bilgiler yerine onları destekleyecek, onları haklı çıkaracak bilginin peşine düşmektedir. Günümüz medya tufanı içinde bunu yapmak daha da kolaylaşmıştır. Yazarın anlatımına göre ister geleneksel medya üzerinden ister yeni medya üzerinden düşünölsün, insanlar kendi inançlarına uygun bilgilerin yer aldığı bir bilgi ortamı içine kendilerini

kolaylıkla dahil edebilmektedir. Böyle bir durumda ise inançların doğruluğu ya da yanlışlığı sorgulanmamakta, tam tersine bu yolla mevcut inançlar daha da fazla pekiştirilmektedir. Bu anlamda yazar söz konusu bu durumun yaşanmasında medyayı işlevsel görmektedir. Medyanın kanaatlerin oluşmasına yönelik rolü iletişim araştırmalarının ilk ortaya çıkışından bu yana kesintisiz olarak çalışılmıştır. Hakikat-sonrasına yönelik tartışmalarda da yine merkezi bir yerde duran medya, bu sürecin önemli bir faili olarak ele alınmaktadır.

İlerleyen bölümlerde McIntyre, medya ile hakikat sonrası tartışmalarına daha da yoğunlaşmıştır. Medyanın insanları doğruya ulaştıracak bilgiyi sunmaktansa onlarda bir kafa karışıklığı meydana getirmesi kabulüyle hakikat sonrası süreçteki failliğine dikkat çekmiştir. Zira medya liberal bir tutumla ve tarafsızlık iddiasıyla bilim insanlarının karşısına bilimle ilgili olmayan insanları da çıkararak yanlış bir eşdeğerlik ortaya çıkarmaktadır. Böylece insanlara hakikate ulaşacakları bir yol sunmamakta ve kafa karışıklığına neden olmaktadır. Medyanın tavrı, özellikle bilime dair yapılan haberler söz konusu olduğunda hakikatin tartışmaya açılması anlamında bir felakete yol açmıştır. Sosyal medyanın yükselişi de söz konusu durumu farklı bir şekilde tamamlamıştır. Zira sosyal medya vasıtasıyla insanlar kesintisiz bir şekilde yanlış yayınlara maruz kalmaktadır. Yazara göre propaganda yayma gayesinde olanların artık geleneksel medyada kendi hikayelerinin sunulup sunulmadığını dert etmelerine gerek kalmamıştır. Nitekim artık onların da kendi medya platformları vardır ve hakikate karşı meydan okuma bu şekilde tamamına ermiştir (s. 89).

Kitapta medyaya ilişkin tartışma, beşinci bölümde yeni medya ve uydurma haber sorunu üzerinden sürdürülmüştür. Yazar burada uydurma haber sorununu hakikat sonrası ile doğrudan ilişkili kabul etmiş ve sosyal medyanın da hakikat sonrasını mümkün kılma noktasında önemli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır (s.116). Sosyal medya, uydurma haber sorunun daha görünür hale geldiği bir alandır. Burada Trump ile ilgili birçok örnek üzerinden sıradan kullanıcıların bile nasıl uydurma haber ürettikleri açık bir şekilde gösterilmiştir. Sosyal medyanın bu konudaki işlevselliği, çalışma mantığındadır. Yazara göre eğer haberleri sosyal medyadan alıyorsak, siyasal görüşlerimize uymayan insanları arkadaşlıktan çıkardığımız gibi hoşlanmadığımız kaynakları da gözümüzün önünden çekebiliriz. Burada içerik akışımızın güvenilir olup olmadığını belirleyen şey ise arkadaşlarımızın kullandığı filtreler ve Facebook'un hangi haberleri beğeneceğimizin daha muhtemel olduğuna karar vermek için kullandığı algoritmalarıdır (ss.95-96). Bu durumda yazar, isteyen herkesin güvenilir bilgilere ulaşabileceği bir kaynak olan internetin bu şekilde bir "yankı odası" haline gelmesini ironik ve tehlikeli bulmaktadır. İngilizce "Echo Chambers" olarak geçen bu kavram, yeni medya teknolojilerinin gelişmesi ile buradaki işleyişi anlatmak için analogi olarak

kullanılan kavramlardan biridir. Kavramın açıkladığı durum ise yazarın bu bölümde vurguladığı gibi sosyal medya kullanıcılarının istemedikleri bilgileri filtrelemeleri ve karşıt görüşlere kapalı hale gelmeleridir. Böylece sosyal medya, insanların bilişsel ön yargılarının oluşmasında işlevsel bir araç haline gelmektedir.

Altıncı bölüm yazarın hakikat sonrası süreci bilim felsefesi açısından ele aldığı bölümdür. Burada yazar postmodernizmi hedef almakta ve hakikat sonrasına postmodernizmin yol açtığı yönünde bir tartışma yürütmektedir. Yazara göre her şeyden önce postmodernizm hakikat sonrasının atasıdır (s.138). Nietzsche'ye atıfla mutlak hakikatin olmadığı kabulünü postmodernizmin ilk tezi olarak yorumlayan yazara göre ikinci tez ise şöyledir: "hakikate ilişkin bütün iddialar, bunları dile getiren kişinin siyasal ideolojisinin yansımasından başka bir şey değildir". Bu tezi Foucault'nun iktidar ve tahakküm ilişkileri üzerine analizlerine değinerek açıklayan yazar, hakikatin reddedildiği yerde pek çok perspektifin olacağını ve belli bir perspektifin kabul edilmesinde ısrarcı olmanın da faşizmi ortaya çıkaracağını iddia etmektedir (ss.117-118). Yazar, postmodern düşünce ile hakikat-sonrasını ilişkilendirmek için kullandığı bu girizgahın ardından sözü bilim savaşlarına getirmekte ve toplumsal inşacılardan bahsetmektedir. Ona göre toplumsal inşacılar hakikatin bir perspektif olduğu ve bütün bilginin toplumsal olarak inşa edildiği düşüncesiyle postmodernizmle akraba sayılmaktadır (ss. 123-124). Burada yürüttüğü tartışmalarla yazar postmodernizmi bilime, dolayısıyla hakikate saldırmanın bir aracı olarak görmektedir. Yazara göre "sağcı postmodernistler" ve bilim inkarcıları, postmodernizmi bu yönde kullanmaktadır. Onlar, Derrida ve Foucault okumamış olsalar da fikrin özünü yani hakikatin bilimin tekelinde olmadığı anlayışını kapmışlardır. Bu değerlendirmeler yazarın aldığı konumu açıkça ortaya koymaktadır. Görülen odur ki yazar pozitivist bir paradigma ile konuyu ele almakta, tüm bu eleştirilerle aslında bilimin sorgulanamaz olduğunu ve hakikatin tek geçerli kaynağının bilim olabileceğini işaret etmektedir. Çalışmanın bu yönü, en çok tartışmaya açık taraflarından biri olarak değerlendirilebilir. Yazarın bilimi hakikatin yaşayacağı kesin bir sığınak olarak sunması, kitabı tartışmalı hale getirmektedir.

Kitabın son bölümünde yazar "hakikat sonrası ile mücadele" konusunu ele almaktadır. Ona göre her şey çok olumsuz görünse bile hakikat sonrası ile mücadele etmek mümkündür. Bu noktada yazar medyaya büyük anlam atfetmektedir. Nitekim "güdülenmiş akıl yürütme" sorununun nedeni olarak gördüğü yanlış manipülasyonlar ve dağılmış enformasyon kaynaklarından bahsederken doğrudan medyayı kastetmektedir. Yazara göre insanları bu güdülenmiş akla yönlendiren kaynakların hâkim olduğu böyle bir çağda onlardan akli selim ile hareket ederek yalana inanmamalarını beklememek gerekir. Ancak bu noktada yazar yine olgulara umut bağlamakta ve güdülenmiş akıl

yürütmeden, doğrulama sapmasından ve doğru olguların tekrar edilmesinin eninde sonunda bir etki üreteceğinden bahsetmektedir. Ona göre her ne kadar reddedilseler de olguların ortaya çıkmak gibi huyları vardır ve ne kadar palavra, yalan, zırva sıralanırsa sıralansın olgulara karşı durulamamaktadır (ss. 146-153). Bu aşamada yazar hem eleştirel düşünmeyi hem de bilgi alınan kaynakların çeşitlendirilmesini hakikat sonrası ile mücadelede önemli yollar olarak görmektedir. Diğer yandan özellikle inanmak istediğimiz şeyleri duyma yerine daha şüpheli olmanın öğrenilmesi gerektiğini ve bunun bilimle mümkün olduğunu belirtmektedir. Ona göre bilimin gücü, kişinin inançlarını ampirik kanıtlar karşısında daima bir sınamaya tabi tutmasında ve olguları öğrendiğinde o inançları değiştirme tavrını benimsemesindedir. Yazar tüm bunları hakikat sonrası ile mücadelenin gerekliliğini ve mümkün olduğunu gösterebilmek için anlatmaktadır. Ona göre biz müsaade etmediğimiz sürece, ne hakikat-sonrasında ne hakikat-öncesinde bulunmak zorundayızdır (s.153).

McIntyre'in kitabı hakikat-sonrası çağı teorik tartışmalar ve güncel örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Yazarın hakikat-sonrası durumu açıklamak üzere bilişsel önyargılara ve bunlarla ilgili teorik çerçeveye yer vermesi ve bunu yine medya ile bağlantılı olarak tartışması konuyu anlamak açısından tatmin edici görünmektedir. Ancak hem bilim inkarcılığı hem postmodernizm hem de hakikat sonrası ile mücadele başlıklarında yazarın hakikat ile bilimi eşdeğer tuttuğu görülmektedir. Bu bölümler yazarın konuyu ele alırken durduğu pozitivist konumu açıkça ortaya koymaktadır. Burada postmodern teoriyi sorumlu tutan yazar, bilimin dogmatik olana karşı duyduğu şüpheliğin ve güvensizliğin aynısının postmodern teori ile birlikte bilime karşı yapılmasını hakikatin yitirilmesi noktasında ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Nitekim bilim bilmenin tek yolu olarak kutsanmakta, hakikatin ölümü bilimin geçerliliğini yitirmesine bağlanmaktadır. Bu yolla bilimin olmadığı yerde hakikati bilmenin de mümkün olmayacağı iddia edilmektedir. Ancak hakikat sonrasına geline süreçte değerlerin de belirleyici olduğu açıktır. Zira hakikatin önemsenmesi ya da önemsenmemesi hakikatin bir değer olarak nasıl algılandığı ile ilişkilidir. Dolayısıyla konuyu sadece bilim temeli üzerinden açıklamak, hakikat sonrasına geline süreçte toplumsal bağlamı gözden kaçırmak anlamına gelir. Bu da çalışmanın önemli eksiklerinden biri olarak değerlendirilebilir.